

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.14>

ПРАВО І БЕЗПЕКА: СТРАТЕГІЯ ПОЄДНАННЯ В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВИ

Горай О. С.,

*кандидат економічних наук, доцент,**докторант відділу конституційного та муніципального права**Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*

ORCID: 0000-0002-2181-7306

Горай О.С. Право і безпека: стратегія поєднання в умовах конституційної моделі держави.

У статті визначено, що сучасна національна модель безпеки в Україні неможлива без інтеграції принципів поваги до прав і свобод людини. Конституційна система державного управління потребує балансування між завданнями із забезпечення публічної безпеки та обов'язком гарантувати фундаментальні права особи.

Розкрито зміст конституційного підходу до безпеки як до комплексної категорії, що включає не лише захист територіальної цілісності та державного суверенітету, а й створення умов для вільного розвитку людини, захисту її гідності, приватності, свободи і правового статусу. Підкреслено, що в умовах гібридних загроз та воєнного стану особливої ваги набуває правове забезпечення механізмів співвідношення свободи й безпеки.

Досліджено нормативні основи та доктринальні підходи до формування системи безпеки в Україні з фокусом на її гуманітарний та правозахисний вимір. Увагу зосереджено на ролі Конституції України, законів про національну безпеку, а також міжнародно-правових актів, які зобов'язують державу дотримуватися стандартів прав людини навіть у кризових умовах.

Досліджено проблеми поєднання права та безпеки в умовах цифровізації суспільства. Обґрунтовано, що виклики цифрової епохи не заперечують класичної моделі безпеки, а потребують її функціонального оновлення, за якого конституційні принципи залишаються сталими, тоді як сфери їх застосування істотно розширюються. Наголошено, що Україна, перебуваючи на перетині воєнних викликів і цифрового розвитку, має унікальну можливість поєднати інноваційні підходи з правовою спадкоємністю та сформулювати модель безпеки, яка узгоджується з правами людини і спрямована на їх ефективну реалізацію.

Доведено, що національна система правового забезпечення безпеки перебуває в стані трансформації: від орієнтації на силову модель – до людиноцентричного підходу. Це вимагає переосмислення повноважень органів безпеки, посилення парламентського і судового контролю, а також прозорості та відповідальності державної політики у сфері безпеки.

Ключові слова: національна безпека, права людини, конституційна модель, правовий механізм, баланс свободи і безпеки, людиноцентризм, демократичний контроль, нормативна база.

Horai O.S. Law and security: a strategy for integration in the context of a constitutional model of statehood.

The article identifies that the modern national security model in Ukraine is impossible without the integration of principles of respect for human rights and freedoms. The constitutional system of state governance requires a balance between the tasks of ensuring public security and the duty to guarantee the fundamental rights of the individual.

The concept of constitutional security is revealed as a comprehensive category that encompasses not only the protection of territorial integrity and state sovereignty, but also the creation of conditions for the free development of the individual, the protection of dignity, privacy, freedom, and legal status. It is emphasized that in the context of hybrid threats and martial law, legal support for balancing freedom and security acquires particular importance.

The article explores the normative foundations and doctrinal approaches to the formation of the security system in Ukraine, focusing on its humanitarian and human rights dimension. Attention is given to the role of the Constitution of Ukraine, national security legislation, and international legal instruments that obligate the state to comply with human rights standards even under crisis conditions.

This study examines the challenges of reconciling law and security in the context of a digitalising society. It argues that the challenges of the digital age do not negate the classical model of security,

but rather require its functional updating, whereby constitutional principles remain constant whilst the scope of their application is significantly expanded. It is emphasised that Ukraine, situated at the intersection of military challenges and digital development, has a unique opportunity to combine innovative approaches with legal continuity and to formulate a security model that is consistent with human rights and aimed at their effective realisation.

It is analyzed that the national system of legal security provision is undergoing a transformation: from a force-based model to a human-centered approach. This requires a rethinking of the powers of security institutions, strengthening parliamentary and judicial oversight, and ensuring transparency and accountability in state security policy.

Key words: national security, human rights, constitutional model, legal mechanism, balance of freedom and security, human-centered approach, democratic oversight, legal framework.

Постановка проблеми. Сучасні виклики національній безпеці України, зумовлені повномасштабною збройною агресією, кіберзагрозами, інформаційними атаками та гібридними формами конфлікту, актуалізують потребу в перегляді концептуального змісту системи безпеки держави. Водночас, реалізація безпекової політики в умовах воєнного стану потребує чіткого дотримання конституційних принципів, зокрема верховенства права, пропорційності, недискримінації та невід'ємності прав людини.

Актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку стійкої моделі правового забезпечення національної безпеки, яка б забезпечувала ефективне реагування на загрози, але не виходила за межі конституційних і міжнародно-правових стандартів. Конституція України, міжнародні договори у сфері прав людини та правові позиції Конституційного Суду України вимагають формування людиноцентричної безпекової політики, в якій безпека не протиставляється правам людини, а функціонує як інструмент їх захисту.

Особливої ваги набуває питання прозорості дій органів державної влади у сфері безпеки, забезпечення парламентського і громадського контролю, а також створення механізмів стримування і противаг, які здатні обмежити ризики концентрації влади в умовах надзвичайного правового режиму. У цьому контексті важливим є впровадження моделі правового регулювання, яка гармонійно поєднує обов'язок держави гарантувати безпеку з її зобов'язанням поважати і захищати права людини навіть в умовах кризових ситуацій.

Таким чином, дослідження правового забезпечення національної безпеки в межах конституційної моделі держави є надзвичайно актуальним як у науково-теоретичному, так і в прикладному вимірах - воно покликане забезпечити концептуальну основу для реформування національної безпекової політики на засадах правової держави та демократичного врядування.

Стан опрацювання проблематики. Останні роки стали періодом активного розвитку наукових підходів до осмислення взаємозв'язку між національною безпекою та захистом прав людини в умовах воєнного стану, гібридних загроз і цифрової трансформації. У центрі уваги опинилися питання пошуку балансу між свободою та безпекою, адаптації конституційного регулювання до екстремальних умов та модернізації нормативних і інституційних основ безпеки з орієнтацією на людину як конституційну цінність.

Значний внесок у розвиток цієї теми зроблено на конференції, організованій Конституційним Судом України, що знайшло своє відображення у збірнику «Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції», у якому висвітлювалися концептуальні підходи до розмежування правомірного обмеження прав і зловживання державними повноваженнями під час надзвичайних ситуацій [1].

Матеріали міжвузівської конференції «Національна безпека як конституційна цінність: сучасні виклики» 2023 розширюють дискусію, вводячи поняття гуманітарної безпеки, інституційної відкритості та посилення парламентського контролю у сфері реалізації безпекових функцій держави. Зокрема, досліджено необхідність зміщення фокусу з милітаризованої моделі на людиноцентричну парадигму [2].

Наукова публікація Constitutional and Legal Adjusting of National Security in Ukraine «ResearchGate 2020» демонструє міжгалузевий підхід до переосмислення нормативної моделі безпеки, акцентуючи на взаємодії конституційного, інформаційного та адміністративного права. Автори вказують на потребу приведення системи безпеки у відповідність до стандартів Ради Європи щодо демократичного контролю над спецслужбами [3].

У навчальному посібнику «Правове регулювання національної безпеки: організаційно-правові засади забезпечення прав і свобод» узагальнено системний аналіз нормативно-правової бази України у сфері безпеки. Особливу увагу приділено принципам пропорційності, правової визначеності та недискримінації як критеріям законності обмежень прав у безпековій політиці [4].

Стаття Є. В. Кобка [5] поглиблює аналіз із позицій адміністративного та інформаційного права, досліджуючи практичні виклики для правового забезпечення безпеки у контексті цифрових ризиків, кібератак, маніпуляцій інформацією та необхідності нових форм взаємодії держави і суспільства.

Монографія В. О. Антонова 2017 [6] є базовою для системного розуміння конституційно-правових засад безпеки. Вона окреслює модельні характеристики правового регулювання в цій сфері та аналізує розподіл компетенцій між гілками влади в межах системи стримувань і противаг.

Міжнародний вимір досліджується у публікації *The Security Sector Legislation of Ukraine 2013*, підготовленій у межах DCAF «Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces», де розкрито роль нормативного забезпечення демократичного нагляду над безпековим сектором та порівняно досвід України з практиками НАТО і країн ЄС [7].

Матеріали V Конгресу парламентаристів України містять важливі напрацювання щодо ролі Верховної Ради у забезпеченні правової відповідальності органів безпеки в умовах воєнного стану. Зокрема, підкреслюється, що парламент має не лише схвалювати спеціальні режими, а й здійснювати контроль за тим, щоб такі режими не перетворювалися на постійний виняток із конституційного порядку [8].

Ці дослідження у своїй сукупності формують наукову базу для подальшої розробки ефективної та людиноцентричної моделі правового забезпечення національної безпеки, яка відповідатиме принципам конституціоналізму, міжнародного права та демократичного врядування.

Метою статті є комплексне дослідження національної моделі правового забезпечення безпеки в Україні в умовах воєнного стану та трансформації системи публічної влади, з урахуванням вимог Конституції України, міжнародних стандартів у сфері прав людини та принципів верховенства права.

Виклад основних положень. Питання безпеки в українському конституційному полі має складну правову природу, що поєднує функціональний обов'язок держави із визнанням безпеки як однієї з базових цінностей особи. Відповідно до статті 3 Конституції України, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а забезпечення прав і свобод є основним обов'язком держави. Такий підхід свідчить про те, що безпека не є виключно політико-стратегічною або військовою категорією, а розглядається крізь призму людиноцентризму як гарантія можливості реалізації інших прав і свобод.

Конституційний підхід до безпеки ґрунтується на ідеї її інтеграції у правову систему через категорії правомірного втручання, пропорційності обмежень і верховенства права. Це підтверджується нормою статті 64 Конституції, яка визначає вичерпний перелік прав, що можуть бути обмежені під час воєнного чи надзвичайного стану, одночасно забороняючи звуження змісту або обсягу низки невід'ємних прав навіть за цих умов. Таким чином, конституційна норма задає межі дії державної влади, підпорядковуючи безпекову політику правовим рамкам.

У збірнику «Права людини і національна безпека» окреслено роль органу конституційної юрисдикції як гарантованого арбітра в умовах балансування між правами особи та інтересами національної безпеки. У розміщених у ньому працях наголошено, що обмеження прав повинні бути необхідними в демократичному суспільстві, відповідати легітимній меті та бути пропорційними характеру загрози [1]. Такий підхід повністю узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини, який у своїй юриспруденції неодноразово наголошував на принципі «margin of appreciation», але лише в рамках чітко окреслених правових критеріїв.

У міждисциплінарному дослідженні «Constitutional and Legal Adjusting of National Security in Ukraine» 2020 також підкреслюється важливість формулювання нормативного ядра безпекової політики через призму конституційної визначеності, а не ситуативного реагування. Автори цієї праці наголошують, що правова природа безпеки повинна передбачати механізми превенції зловживання владою, процедурні гарантії для громадян, а також прозорість у роботі органів сектора безпеки [3].

Особливої уваги заслуговує стаття Є. В. Кобка 2022, в якій досліджено проблеми узгодженості чинного безпекового законодавства з вимогами конституційного права. Зокрема, автор зазначає, що фрагментарність регулювання у сфері національної безпеки призводить до нормативної нестабільності, що своєю чергою знижує ефективність захисту прав людини під час дії спеціальних режимів [5].

Важливим є й міжнародний контекст. У Загальній декларації прав людини 1948 закріплено, що «усе людство має бути захищене від свавілля» ст. 7, а в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 передбачено, що обмеження прав можливе лише «в суворо визначених випадках і відповідно до закону» [9; 10]. Ці положення були уточнені у висновках Венеціанської комісії, яка у своєму «Report on the Democratic Oversight of Security Services» 2007 зазначає, що

держави повинні забезпечувати баланс між безпекою і свободою шляхом парламентського, судового та громадського контролю над органами сектору безпеки [11].

Отже, у межах української конституційної моделі держави безпека розглядається як інструмент захисту прав людини, а не як привілей влади. Це потребує не лише закріплення принципових положень у нормативних актах, а й практичного впровадження стандартів правової визначеності, відповідальності й підконтрольності дій органів безпеки. Такий підхід формує доктрину безпеки як умови реалізації прав і свобод, а не їх альтернативи.

Принцип верховенства права є наріжним каменем конституційного ладу й водночас ключовим орієнтиром у сфері формування та реалізації безпекової політики. В умовах воєнного стану, надзвичайних ситуацій або кризових загроз саме верховенство права забезпечує юридичну стійкість суспільства, запобігає свавіллю влади та обмежує ризики зловживання інструментами безпеки. Як зазначається у преамбулі Конституції України та статті 8, саме верховенство права визнається фундаментальним принципом, що має пріоритет над усіма державними рішеннями, включаючи ті, що приймаються в умовах загроз національній безпеці.

Вітчизняна доктрина, зокрема у працях В. О. Антонова, чітко розмежує безпекову доцільність як категорію політики та правову легітимність як категорію публічного права. Автор підкреслює, що держава, яка послуговується винятково доцільністю, втрачає ознаки правової, особливо у сфері застосування сили, контролю над інформацією та обмеження прав особи [6]. Така позиція знаходить підтвердження і в позиціях Конституційного Суду України, який у своїй практиці неодноразово наголошував, що навіть у кризовий період право не може поступатися політичним цілям.

Згідно зі стандартами Венеціанської комісії, ефективне дотримання верховенства права у сфері безпеки вимагає наявності: чітко визначених у законі повноважень органів безпеки; незалежного контролю за дотриманням процедур і прав людини; прозорості у процесах прийняття безпекових рішень; доступності механізмів оскарження обмежувальних заходів [11].

У звіті *The Security Sector Legislation of Ukraine 2013* вказується, що система сектору безпеки має діяти у межах чітко визначеного мандата, базованого на законі та контрольованого парламентом і громадянським суспільством. Відсутність такого контролю, як показує міжнародна практика, часто призводить до практики «закритого режиму» функціонування спецслужб і, відповідно, до порушення прав людини [7].

У матеріалах «Національна безпека як конституційна цінність: сучасні виклики» 2023 також підкреслюється, що правове обґрунтування безпекових рішень має передувати їхній реалізації, а не бути реакцією *post factum*. Юридичний механізм не може слугувати лише легітимацією вже вжитих заходів – він має бути попередньою умовою дій, що відповідає концепції превентивного конституціоналізму [2].

Дотримання верховенства права у безпековій політиці також означає реалізацію принципу юридичної визначеності, коли громадяни мають змогу передбачити наслідки державних дій, що обмежують їхні права. У цьому контексті принципові вимоги щодо обґрунтованості, пропорційності та відкритості стають критеріями оцінки легітимності безпекових механізмів. Саме ці стандарти закріплено у міжнародних документах, зокрема у ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966, який забороняє свавільні обмеження навіть у періоди надзвичайного стану [10].

Отже, верховенство права в контексті безпеки – це не декларативна формула, а функціональний фільтр, через який повинні проходити всі державні рішення, що впливають на права особи. Тільки в умовах, коли безпека реалізується в межах закону, з урахуванням індивідуальних гарантій і можливостей контролю, держава зберігає ознаки правової й демократичної системи.

Однією з ключових трансформацій у сучасному розумінні національної безпеки є зміщення акценту з інституційно-силової моделі до людиноцентричної парадигми. Такий підхід передбачає не лише захист держави від загроз, а передусім – забезпечення безпеки людини як головної цінності публічного управління. У цьому контексті безпека розглядається не як мета, а як умова вільного, гідного й передбачуваного існування особи в суспільстві.

Як зазначено у статті 3 Конституції України, «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Це означає, що навіть у сфері безпеки пріоритет мають не інститути влади, а потреби, свободи та гідність особи. Людиноцентричний підхід базується на визнанні того, що безпека не повинна обґрунтовувати обмеження, які підривають сутність прав людини.

Матеріали Конституційного Суду України підкреслюють, що у світлі принципу верховенства права органи державної влади повинні діяти не на власний розсуд, а виключно на підставі Конституції та законів. При цьому навіть надзвичайні обставини не можуть бути підставою для ігнорування гідності, правового статусу чи процесуальних гарантій особи. У цьому сенсі безпека виступає не винятком із правового порядку, а його інструментом [1].

Наукове осмислення цього підходу також наведено в посібнику «Правове регулювання національної безпеки: організаційно-правові засади...» 2024, де наголошено: побудова безпекової системи повинна передбачати недопущення інституційної ізоляції громадян від рішень, які стосуються їхніх прав. Інакше - безпека перетворюється на форму структурного насильства [4].

У дослідженні *Constitutional and Legal Adjusting of National Security in Ukraine 2020* зазначено, що без урахування людиноцентричних орієнтирів українська модель безпеки ризикує залишатися інерційно-інструментальною, що суперечить загальноєвропейським тенденціям розвитку безпекових політик. Автори закликають до оновлення конституційного дискурсу через визнання пріоритетності захисту прав у цифровому, соціальному, гуманітарному і правовому вимірах [3].

Міжнародні документи, зокрема Загальна декларація прав людини 1948 та Пакт ООН про громадянські та політичні права 1966, передбачають, що безпека може бути виправданою лише за умов, коли вона прямо служить захисту прав і свобод інших осіб або суспільства загалом. Це виключає будь-яке використання наративу «безпека» як ширми для пригнічення або дискримінації [9; 10].

Окрему увагу варто звернути на концепцію «гуманітарної безпеки», яка активно розвивається у світовій правовій доктрині. Її суть полягає в тому, що центр тяжіння безпекової політики переноситься з державних інтересів на інтереси особи, як в питаннях захисту життя і здоров'я, так і в питаннях соціальної захищеності, інформаційного середовища, цифрової свободи. Цей підхід дедалі більше інтегрується у норми публічної політики демократичних держав.

Отже, людиноцентричний підхід є концептуальним і стратегічним орієнтиром для реформування моделі національної безпеки в Україні. Він вимагає послідовної адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, зміцнення правових гарантій, створення систем прозорого прийняття рішень та ефективного захисту інтересів особи навіть у надзвичайних умовах.

У демократичному правопорядку парламент відіграє ключову роль у системі стримувань і противаг, забезпечуючи підзвітність виконавчої влади, зокрема органів сектору безпеки. В Україні цей принцип закріплений на конституційному рівні: відповідно до статей 75, 85 і 92 Конституції, Верховна Рада України здійснює законодавче регулювання основ національної безпеки, затверджує бюджети на утримання силових структур, визначає правові режими, а також має право створювати тимчасові слідчі комісії щодо порушень у сфері безпеки.

Парламентський контроль у безпековій політиці особливо актуалізується в умовах воєнного стану, коли виконавча влада отримує додаткові повноваження, зростає ризик концентрації рішень у закритих структурах, а публічність обмежується з міркувань оперативності. Як підкреслюється в матеріалах V Конгресу парламентаристів України 2024, завдання парламенту полягає не лише у легітимації надзвичайних режимів, але й у постійному здійсненні контролю за тим, щоб ці режими не порушували конституційний баланс між безпекою і правами людини [8].

Практика європейських країн, узагальнена у доповіді Венеціанської комісії «Democratic Oversight of Security Services» 2007, вимагає створення ефективних парламентських комітетів, що мають доступ до повної інформації про діяльність силових структур, зокрема в частині оперативної роботи. Такий контроль має бути системним, неформальним і політично нейтральним. Його мета - забезпечення легітимності безпекової діяльності, запобігання порушенням прав людини та посилення довіри до державних інституцій [11].

Національна безпекова модель України перебуває на етапі інституційного вдосконалення, і, як наголошується в публікаціях *The Security Sector Legislation of Ukraine DCAF, 2013*, наявність парламентського нагляду - ключова умова не лише для демократичного врядування, а й для наближення до стандартів ЄС і НАТО [7]. У цьому контексті необхідно забезпечити не лише нормативну, але й процедурну дієздатність парламентського контролю, зокрема через доступ до класифікованої інформації, фахову підготовку депутатів та забезпечення інституційної пам'яті відповідних комітетів.

Крім того, важливу роль у контролі за діяльністю органів безпеки відіграє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який має мандат на проведення незалежного моніторингу в умовах обмеження прав, включаючи перевірку обґрунтованості втручання у приватне життя, обмеження свободи слова та свободи пересування.

Наукова література, зокрема праці В. О. Антонова та Є. В. Кобка, акцентує увагу на потребі вдосконалення механізмів контролю через спеціалізовані комітети, а також закликає до більш активного використання парламентських інструментів для реагування на факти перевищення повноважень, порушень прав людини у сфері безпеки, незаконного стеження чи репресивних дій [5; 6].

Таким чином, ефективна реалізація парламентського контролю є не лише процедурною вимогою, але й конституційною гарантією запобігання зловживанням у сфері безпеки. Її посилення є необхідною умовою для впровадження демократичного, відкритого та людиноцентричного підходу до безпеки в Україні.

Порівняльний аналіз форм парламентського контролю у сфері безпеки в Україні свідчить про дисбаланс між нормативними засадами та практичною реалізацією нагляду за безпековими структурами. По суті лише незначна частина контрольних інструментів функціонує в повному обсязі, зокрема законодавче регулювання та створення спеціалізованих комітетів. Водночас переважають механізми з частковою реалізацією – бюджетний контроль, створення тимчасових слідчих комісій, інституційний нагляд за дотриманням прав людини. Хоча ці елементи формально передбачені в законодавстві, на практиці їх реалізація є нерівномірною, залежною від політичної волі або ресурсної спроможності парламенту. Втім, найбільш критичним є те, що близько третини форм контролю залишаються суттєво недореалізованими. Йдеться про доступ парламенту до класифікованої інформації, регулярну звітність силових структур перед парламентом, а також участь експертного середовища та громадськості у формуванні політики безпеки. Ці прогалини суттєво знижують ефективність демократичного нагляду, сприяють зростанню автономності силових відомств та загрожують відривом безпекового сектору від конституційної моделі держави.

Таким чином, існує необхідність щодо реформування інституційного контролю. Насамперед це стосується посилення ролі парламентських комітетів, розширення повноважень Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в умовах обмеження прав, а також формалізації каналів участі громадянського суспільства у процесах стратегічного планування у сфері безпеки.

У XXI столітті феномен безпеки зазнає глибокої трансформації під впливом цифрових технологій, гібридних війн, інформаційної асиметрії та глобалізованих комунікаційних систем. Відповідно, національна модель правового забезпечення безпеки не може залишатися суто «традиційною», орієнтованою виключно на фізичну, територіальну або військово-політичну складову. Зростає значущість цифрової, інформаційної та когнітивної безпеки, які потребують нових підходів у регулюванні, контролі та правозахисті.

В умовах повномасштабної війни проти України саме цифровий простір став полем щоденного протистояння – від кібератак і фішингових кампаній до масової дезінформації, порушення конфіденційності даних і втручання в інформаційні платформи. Це підтверджується у щорічних звітах Digital Security Lab Ukraine та організацій Access Now, Amnesty International, які фіксують випадки стеження за правозахисниками, втручання в онлайн-активність журналістів і підлив довіри до публічних інституцій за допомогою алгоритмічних технологій.

З точки зору публічного права, ці виклики створюють нову площину – конституційну відповідальність держави за захист цифрових прав людини. У цьому контексті безпека перестає бути винятково захистом від зовнішнього ворога, тероризму, і стає також гарантією доступу до прав, зокрема: права на приватність в Інтернеті; права на інформаційну свободу; права на цифрову ідентичність; права на захист від дискримінації з боку автоматизованих систем.

Ці положення прямо пов'язані з міжнародними стандартами, такими як Guiding Principles on Business and Human Rights, Пакт ООН про громадянські права, а також нещодавно схваленою Конвенцією Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права.

У національному контексті це означає, що система безпеки повинна бути доповнена не лише технологічними, а й правовими та етичними регуляторами, здатними гарантувати: прозорість алгоритмів; підзвітність цифрових сервісів; можливість перегляду автоматизованих рішень, що впливають на права особи; незалежний контроль над масовими системами відеоспостереження, біометричної ідентифікації тощо.

Таким чином, виклики цифрової доби не усувають класичну модель безпеки, але вимагають її функціонального оновлення, де конституційні принципи залишаються незмінними, а сфери їх застосування – розширюються. Україна, яка опинилася на перехресті війни і цифрового прориву, має унікальний шанс поєднати інноваційність з правовою спадкоємністю та побудувати модель безпеки, що не конфліктує з правами людини, а слугує їх реалізації.

Зміна характеру загроз у цифрову епоху вимагає переосмислення самого поняття «національна безпека». У структурі сучасних ризиків усе більше зростає питома вага нематеріальних та асиметричних загроз, які реалізуються через інформаційний простір, соціальні мережі, маніпуляцію алгоритмами, атаки на критичну інфраструктуру та гібридне управління громадською думкою. Як зазначено у звітах Council of Europe і Venice Commission, однією з ключових проблем у цифрову добу є те, що порушення прав і підлив демократичних основ здійснюються непрямими методами – через технології, а не прямі насильницькі дії [11].

У цьому контексті конституційна модель держави має відповідати трьом фундаментальним критеріям, які формують основу легітимної та ефективної політики безпеки в цифрову добу:

Функціональна адаптивність – це спроможність системи права вчасно реагувати на зміну характеру загроз, які еволюціонують від фізичних до інформаційних, кібернетичних, когнітивних та алгоритмічних. Така адаптивність проявляється у здатності держави своєчасно оновлювати нор-

мативно-правову базу, розробляти спеціалізовані закони щодо захисту персональних даних, обігу великих даних, штучного інтелекту, а також створювати регуляторні «пісочниці» для тестування нових технологій із дотриманням стандартів прав людини. Зокрема, правове середовище повинне встигати за темпами цифрової трансформації, а не постфактум реагувати на вже завдані порушення. В Україні цей підхід частково реалізується через діяльність Міністерства цифрової трансформації, але не має системного законодавчого оформлення.

Збереження базових принципів – йдеться про неприпустимість відмови від фундаментальних правових засад навіть в умовах надзвичайних загроз. Навіть у цифрову добу держава не має права ігнорувати такі невід’ємні елементи правового порядку, як гідність особи, презумпцію невинуватості, принцип юридичної визначеності, заборону свавільного втручання в приватне життя. Ці принципи, закріплені у статтях 3, 8, 29, 32, 64 Конституції України не можуть бути нівельовані в ім’я доцільності або технічної зручності. Порушення базових стандартів, наприклад, через масове збирання даних без згоди, алгоритмічну дискримінацію, автоматизоване рішення без права на оскарження – є не лише технічною, а правовою помилкою, яка ставить під сумнів легітимність державних дій. Саме тут проходить межа між цифровою модернізацією і цифровим авторитаризмом.

Технологічна підзвітність – ключовий компонент правової демократії у цифровому контексті. Йдеться про створення таких механізмів, які забезпечують прозорість і контроль за застосуванням технологій, що здатні істотно впливати на права особи. Це включає парламентський і незалежний інституційний нагляд за використанням систем розпізнавання облич, предиктивної аналітики, інструментів державної ідентифікації, біометричних баз даних, програм оцінки ризиків тощо. Відповідні процедури повинні включати: аудит алгоритмів, можливість доступу до логіки ухвалення рішень, інструменти виправлення або скасування рішень, прийнятих ШІ. Також необхідним є нормативне закріплення персональної відповідальності операторів і власників технологічних систем, як державних, так і приватних. Без підзвітності технології ризикують стати «чорними скриньками», що діють поза межами правового простору.

Ці три принципи – не лише концептуальні дороговкази, а практичні орієнтири для побудови оновленої, стійкої та правової моделі національної безпеки, здатної ефективно протистояти гібридним загрозам без втрати демократичної сутності держави

Особливу увагу слід звернути на те, що право на приватність в умовах цифровізації не може реалізовуватися так само, як у добу аналогових комунікацій. Право на анонімність, цифрову ідентичність, захист від поведінкового таргетування, маніпулятивної реклами, соціального рейтингування – усе це нові виміри національної безпеки. Недостатність правового регулювання в цих сферах створює ризики перетворення держави на неконтрольованого оператора цифрового простору.

Досвід України після 2022 року засвідчив, що безпекова система, яка не інтегрує цифрову грамотність, кібергігієну, етичне використання великих даних – є вразливою не лише до зовнішніх атак, а й до внутрішньої деградації довіри. Саме довіра, як інституційна, так і міжособистісна – є фундаментом демократичної безпеки. Про це, зокрема, йдеться в роботах В. О. Антонова [6] та в аналізі DCAF [7], де наголошується, що прозорість у сфері безпеки є не слабкістю, а ключовим ресурсом стійкості держави.

Ще однією проблемною зоною є розмитість відповідальності за порушення прав у цифровому середовищі. Алгоритм не має суб’єктності, однак саме на його рішення спираються органи влади чи бізнес. Це створює виклик для правозастосування та механізмів правового захисту. Як зазначено у Конвенції Ради Європи про ШІ, нові технології мають застосовуватись лише за умов чіткої правової рамки, яка гарантує можливість перегляду рішень, що стосуються особи, та наявність відповідального суб’єкта.

Таким чином, цифрові та гібридні загрози не замінюють класичних форм небезпеки, але створюють багатoshарову матрицю ризиків, які впливають як на систему влади, так і на саму ідентичність особи. Відповіддю на це має стати побудова інтегрованої моделі безпеки, у якій технології не підмінюють правові принципи, а підтримують їх – шляхом підзвітності, прозорості, етичного регулювання і людиноцентризму.

Аналіз національної моделі правового забезпечення безпеки в умовах воєнного стану засвідчив, що її ефективність безпосередньо залежить від здатності держави поєднати захист суверенітету та публічного порядку з гарантуванням прав і свобод людини. Конституція України визначає безпеку не як виняткову прерогативу держави, а як цінність, невіддільну від гідності, свободи і правового статусу особи.

У межах конституційної моделі безпека не може розглядатися як привід до згортання прав – вона має слугувати інструментом їх реалізації. Принцип верховенства права забезпечує легітимність обмежень, які застосовуються в інтересах безпеки, а також створює правові межі допу-

стимого втручання. Це особливо актуально в умовах надзвичайних правових режимів, які повинні функціонувати у межах Конституції та міжнародних зобов'язань України.

Людиноцентричний підхід до безпеки вимагає, щоб будь-які заходи у сфері національної оборони, інформаційного захисту чи публічного порядку здійснювались із пріоритетом поваги до людини, її приватного життя, правового статусу і процесуальних гарантій. Такий підхід знаходить підтвердження як у практиці Конституційного Суду України, так і в рекомендаціях міжнародних інституцій, зокрема Ради Європи.

Роль парламенту як інституційної гарантії контролю у сфері безпеки в Україні є критично важливою. Водночас аналіз показав, що значна частина інструментів парламентського нагляду або реалізується частково, або залишається нормативно недостатньо оформленою. Потребують вдосконалення такі аспекти, як доступ до класифікованої інформації, публічність звітності силових органів та участь громадянського суспільства у формуванні безпекової політики.

В умовах цифровізації та гібридних загроз національна безпека вже не може обмежуватись класичними інституційними підходами. Вона потребує переосмислення через призму функціональної адаптивності правової системи, збереження базових правових принципів і запровадження технологічної підзвітності. Це включає прозорість алгоритмів, аудит штучного інтелекту, захист цифрової приватності та впровадження процедур оскарження автоматизованих рішень.

Резюмуючи результати проведеного дослідження, можна зробити наступні **ВИСНОВКИ**:

1. Верховенство права у сфері безпеки доцільно інтерпретувати як базовий конституційно-правовий принцип, що виконує функцію нормативно-обмежувального та легітимізаційного механізму державної діяльності у сфері захисту національних інтересів. Його реалізація передбачає імперативну вимогу відповідності будь-яких безпекових рішень конституційним гарантіям прав і свобод людини, принципам правової визначеності, пропорційності, необхідності та підконтрольності публічної влади, що забезпечує збереження демократичної природи держави навіть в умовах підвищених безпекових загроз.

2. Трансформація сучасної парадигми національної безпеки засвідчує поступовий перехід від інституційно-силового до людиноцентричного підходу, у межах якого безпека розглядається як системна умова реалізації конституційного статусу особи. У цьому контексті безпекова політика держави набуває рис соціально орієнтованої публічної функції, спрямованої на гарантування людської гідності, свободи та стабільності суспільного розвитку, що відповідає сучасним європейським стандартам конституціоналізму та принципу пріоритетності прав людини в системі публічної влади та управління.

3. Умови цифровізації суспільства зумовлюють необхідність функціонального переосмислення співвідношення права і безпеки, що проявляється у розширенні сфер застосування конституційних принципів на нові технологічні та інформаційні середовища. Цифрова трансформація не нівелює класичні засади безпеки, а потребує їх адаптації через інституціоналізацію правових механізмів контролю за використанням технологій, забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних, що відкриває для України можливість формування інтегрованої конституційно-правової моделі безпеки, зорієнтованої на поєднання інноваційного розвитку з принципами правової спадкоємності та гарантіями прав людини.

4. Стратегія поєднання права і безпеки в межах конституційної моделі держави має ґрунтуватися на системній модернізації законодавства, інституційному посиленні механізмів парламентського, судового та громадського контролю, впровадженні етичних стандартів регулювання цифрових технологій, а також гармонізації національної безпекової політики з міжнародно-правовими стандартами. Така стратегія формує концептуальну основу збалансованого розвитку держави, у межах якої безпека виступає не інструментом обмеження свободи, а структурною передумовою реалізації конституційних прав, забезпечення стабільності правопорядку та утвердження принципів правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції: зб. матеріалів Конституційного Суду України, Київ, 27 червня 2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/prava_lyudyny_i_nac._bezpeka_0_0.pdf.
2. Національна безпека як конституційна цінність: сучасні виклики: матеріали Міжнар. конф. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/nacionalna_bezpeka_yak_konstytuciyna_cinnist_2023.pdf.
3. Constitutional and legal adjusting of national security in Ukraine: розгортання української конституційно-правової доктрини нац. Безпеки. ResearchGate, др. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/344559126_Constitutional_and_legal_adjusting_of_national_security_in_Ukraine.

4. Правове регулювання національної безпеки: Організаційно-правові засади забезпечення прав і свобод у національній безпеці України: Навчальний посібник, 2024. URL: <https://dpu.edu.ua/images/Documents/NAUKA/Naukova%20biblioteka/Navcalno-metodicna%20literatura/N/Pravove%20reguluvannya%20nacionalnoi%20bezpeki.pdf>.
5. Кобко Є.В. Правове регулювання національної безпеки в Україні: сучасні виклики. Нац. акад. внутр. справ 2022. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2022_2_19.
6. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: Талком, 2017. 576 с.
7. The Security Sector Legislation of Ukraine Philipp Fluri, Marcin Koziel, Andrii Yermolaiev eds. K., 2013. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Book_LAW-engl_PRESS.pdf.
8. Конституція і парламент України в умовах воєнного стану regulation of national security in Ukraine: today's challenges Матеріали V конгресу парламентаристів 26.06.2024. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2122/files/52fa2d39-6238-4d25-bd7c-1649a963abb2.pdf>.
9. 9. Загальна декларація прав людини. ООН. 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
10. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. ООН, 1966. URL: <https://www.ohchr.org/ru/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.
11. Venice Commission. Report on the Democratic Oversight of Security Services «CDL-AD(2007)016» Рада Європи. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2007\)016.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2007)016.aspx).

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026